

kun he ovat aikuisiässä, he saivat lukea seuraavaa suomennosta, joka voisi sisältää proosatek-

tien lisäksi myös Harmsin runoja.

Jussi Heinonen

Pietarin underground tutkimuskohteena

Stanislav Savitski: *Ande-ground. Istorija i mify leningradskoi neofitsialnoi literatury. Kafedra slavistiki Univer-siteta Helsinki. Novoje literaturnoje obozrenije, Moskva 2002.*

Stanislav Savitskin vuoden 2002 loppupuolella hyväksytyn *Underground*-väitöskirjan alaotsikko kertoo olennaisen puolen myös sen sisällöstä: *Leningradilaisen epävirallisen kirjallisuuden historia ja myytit*. Tutkimuksessa on kyse paitsi Pietarin underground-piireissä jo 1960-luvulla tunnetuista kirjailijoista (Bitov, Brodski, Dovlatov, Krivulin, Popov jne.), myös vähemmän tunnetuista samizdat-tuotannon tekijöistä ja ns. toisen yhteiskunnan sfääreissä liikkuvista kulttuuriareenan hiljaisista toimijoista. Ansiokkaasti Savitski myös purkaa niitä myyttejä, jotka liittyvät myöhäissosialismin kauden epävirallisen kulttuurin sankaritarinoihin.

Savitskin pienimuotoisesta (223 s.), mutta hyvin tiivistetystä ja aiheensa rajoissa pysyvistä tutkimuksesta huokuu 60-lukulainen nostalgia, vaikka epäviralliset ja kielletyt kirjailijasanarit-asennetta tietoisesti kartellaankin. Tämä ei tippaakaan vähennä *Undergroundin* tieteellistä arvoa: nostalgisuutta lisää se, että tekijä liikkuu monien muidenkin myytien kuin vain sankaritarinoiden kyllästävässä aihepiirissä, josta ei liiemmin johdonmukaista analyysia ole. Siksi onkin merkillepantavaa, että Savitski jakaa esi-puheessaan — venäläiskollegojen

ohella — kosolti kiitosta myös suomalaisille Venäjä-tutkijoille (mm. Pekka Pesonen, Tomi Huttunen, Natalia Baschmakoff), joilta on saanut käytännön apua ja joiden kanssa kertoo käyneensä hyödyllisiä keskusteluja aiheesta.

Underground sisältää useampiakin pää- ja alalukua, joita läpikäydessä kokee hienoja aha-elämyksiä. Andrei Bitovin kuuluisan *Puškinin talon* julkaisuhistoriaa Savitski on valottanut jo aikaisemminkin (mm. *Idäntutkimus* 1/2002), mutta nyt tämä myytinen tarina sijoittuu tutkimuksellisesti suurempiin ja ymmärrettävämpiin raameihin. Kysymys *Puškinin talon* esihistoriasta on samalla lähes salapoliisikertomus, jonka paljastava elementti liittyy monen virallisen ja toisen yhteiskunnan välimaastossa liikkuneen kirjailijan tai taiteilijan kaksoiskäyttämiseen. Vladimir Kormer on muuten sivunnut tätä teemaa jo vuonna 1969 artikkelissaan ”Dvoinoje soznanije intelligentsii i psevdokultura”, joka tosin julkaistiin, ymmärrettävistä syistä, vasta 20 vuotta myöhemmin (*Voprosy filosofii* 9/1989). Kormerin mietteet aiheesta ovat osin syvällisempiä eivätkä niin mustavalkoisia kuin esimerkiksi Aleksandr Solženitsynin pessimistiset julistukset neuvostointelligentsijasta.

Jo *Undergroundin* alkupuolella vilahtava tutkimustulos Pietarin epävirallisen kirjailijaporukan epäpoliittisuudesta, osin epäyh-teneväisyydestäkin, ei ole sinänsä yllättävä, mutta se on Savitskin tulkinnoissa tavallista näky-

vämmin esillä. Silti voi kysyä: mikä on poliittista? — ainoastaan-ko esim. Viktor Krivulinin ja Tatjana Goritševan samizdat ”37” tai järjestäytynyt ryhmä ”Klub 81”? Eikö ”politiikka”-termi pitäisi ymmärtää laajemmin? Myös aikakauden kontekstissa, autoritaarisen kontrolli- ja komentotalouden oloissa, toisen yhteiskunnan sfääreissä? Eikö Mitki-ryhmä ole tehnyt tai tee politiikkaa?

Vaikka epävirallisen kulttuurin harrastajilla ei välttämättä ollut suoria poliittisia tavoitteita, heidän taiteensa, toimintansa ja kirjalliset tuotteensa usein määrytyivät poliittiseksi kansalais-toiminnaksi jo pelkästään NKP:n, KGB:n ja muiden viranomaisten ottaman tulkinnan mukaan. Tavallisen neuvostokansalaisen ymmärryksessä kyseessä oli usein ”epäisänmaallinen dissidenttipolitiikka” — hyvä ettei maanpeturuus, pornografia ja vakoilu — jota vastustettiin monin virallisten kirjailija-taiteilija-elokuvat-yöntekijä-liittojen julkilausumin ja yleisönosastokirjoituksin. Tai sitten salaa luettiin ja tuettiin.

Stanislav Savitskin teoksen yllättävin pääluke on mielestäni Epävirallisen yhteisön ryhmäkuva (Grupповoi portret neofitsialnogo soobštšestva), jossa kirjoittaja yhdistelee hienosti runoutta, ryhmän irrationaalisia elementtejä, absurdia ajattelua ja etsii tähän kaaokseen tieteellistä analyysiä. Tutkimuksesta löytyy kosolti teeman kannalta hienoja assosiaatioita aiheuttavia runositaatteja. Paljon vähemmän, tai tuskin ollenkaan, Savitski lainailee suoraan haastateltaviaan, joita on kuitenkin ollut kymmeniä. En ole aivan varma, onko haastatteluaineiston lähes sataprosenttinen sisäänkirjoittaminen sittenkään paras mahdollinen ratkaisu.

Epävirallisen yhteisön ryhmäkuvaan Savitskilla kuuluu myös kirjailija- ja taiteilijapiireihin osal-

listuneiden syrjäänvetäytyvän yksityisyyden, privaattisuuden (privatnost) esittely kollektiivisuutta painottavan yhteiskunnan uumenissa. Tässä tutkimukseen olisi voinut tuottaa lisäarvoa juuri edellä mainitsemani toisen yhteiskunnan kerrostumien kartoittaminen kansalaisyhteiskunnänäkökulmasta. Venäläisen yhteisöllisyyden ja toisaalta privaattisuuden olomuotoja ja tiloja ovat analysoineet mm. pietarilaiset sosiologit Vadim Volkov, Viktor Voronkov, Jelena Zdravomyslova ja Jelena Tšikadze.

Neuvostoliitto oli 1960-80-luvuilla myös maa, jonne julkisuuden ja yksityisyyden välimaastoon mahtuu monen tutkijan mie-

lestä selkeä epävirallinen kolmas ulottuvuus, ns. yksityinen julkisuus tai yhteisöllinen yksityisyys, miten vain. Näitä ihmisten yhteisöllisen yksityisyyden piiriin kuuluvia aktiivisia tiloja, toimintoja ja tapahtumia oli kasvavassa määrin Pietarissakin virallisen julkisuuden liepeillä, joskus limittäin, myös epävirallisissa kirjailija- ja taiteilijapiireissä. Nimitäisin tällaisissa yhteyksissä esiintyvää kansalaistoimintaa / kansalaisaktivismia lähinnä latentiksi, uinuvaksi kansalaisyhteiskunnaksi. Se siis toimi myös neuvostojärjestelmän sisällä. Oliko se sitten poliittikkaa vai ei — siinäpä kysymys?

Pentti Stranius

Pietari on mielentila

Akvarium: Sestra Haos (Sojuz, 2002). 500 ; Brod ; Noga sudby ; Rastamany iz Glubinki ; Brat nikotin ; Sliškom mnogo ljubvi ; Psalom 151 ; Kardiogramma ; Severnyi tsvet.

Akvariumin Suomeen tulosta ja Helsingin-konsertista huhutaan, viimeinkin. Toteutuessaan konsertti olisi historiallinen, sillä Grebenštšikov yhteineen on käynyt vain kerran Suomessa, vuonna 1990 Joensuun Maailmat kohtaa -festivaalilla. Tuolloin lavalla oli Amerikan-kiertämiseen väsynyt Grebenštšikov uskollisine ystävineen, historialliseksi väitetty Akvarium-kokoonpano. Esitys oli kohteliasta iloittelua venäjää ymmärtämättömälle yleisölle. Sanottavaa Grebenštšikovilla tuntui olevan kovin vähän.

Sittemmin Akvarium on ehtinyt olla muusikkojen pyöröovi, josta on sinkoutunut Pietarin musiikkielämään lukuisia vaikuttajia – Aleksei Zubarev, Vsevolod Gakkel, lontoolaistunut Aleksandr Titov, Oleg Sakmarov...

Nykyinen Akvarium on tätä taustaa vasten yllättävänkin vakiintunut kokoonpano. Yhtyeen historia on ensi vuonna 30- ja sen johtohahmo 50-vuotinen. Lieneekö juhluvuoden ansiota, että sen aattona Grebenštšikov suorastaan hassuttelee tekstein, rytmien ja melodioin levollisen viihdyttävällä albumillaan *Sestra Haos*?

Prosaisti Jevgeni Popovin tuorein romaani *Mestari Kaaos* (Täi-fuuni, 2002) on jälleen kerran fragmentaarinen ja intertekstuaalinen keitos harhaanjohtavia lainauksia, kertojan nyrjähdyksiä ja petettyjä lupauksia. Vähintään yhtä intertekstuaalinen ja pirstaloitunut on Grebenštšikovin *Sisar Kaaoksen* maailma, mutta toisin kuin Popovin harhapolkujen kaaos, johtaa Grebenštšikovin kaaos edelleen kuulijaansa ja uskollista ystävänsä löytöihin, vuosikymmenten takaa tuttuihin yhteyksiin, toisiin teksteihin. Grebenštšikovin itseään lainaava teksti jatkuu, mutta ei väkinäisenä palimpsestina, vaan rentoutuena ja, tohtisinko sanoa, sees-

teisenä rokkarin keski-ikäisen monumenttina. Hän laulaa itsestään kevein mielin.

Itseensä nojaten venäläisen rockin elävä legenda aloittaa pöyhkeästi ensimmäisen laulunsa, hip hop -tyylisen rallin, jolla hän kritisoi yhteiskuntaa kuten rap-musiikin kuuluu ja päättää sen sitaattiin Uudesta testamentista:

500 laulua eikä mitä laulaa, Taivas käpertyy häkkiin.

Samat vanhat sanat uudella fontilla.

Koominen säkeistö hissiin jääneille.

Provinssin katuja kiertää kuiva tuuli,

Isänmaani on sika, joka syö lapsensa;

Kuin yläänipora hanskakäsi kehtoa keinuttaa.

Kynttilät on poltetu molemmista päistä.

Kuolleet hautaavat kuolleitaan.

Saman laulun laulamattomuudesta Grebenštšikov on laulanut jo moneen kertaan, valittanut jo parikymmentä vuotta, ettei tiedä, mistä laulaa, mutta laulaa vain. Toiseksi viimeisessä levyssä laulussa hän vastaa itselleen: "uudet sanat ilmestyvät mykkydestä". Ja niin kuin maailmankirjallisuus kierrättää Raamatun tekstiä, hän kierrättää omaansa sukupolvelta toiselle. Mutta *Sestra Haos* ei ole vakavaa sitaattia, kuten kirjallinen Grebenštšikov pahimmillaan tai parhaimmillaan, vaan kokoelma löyhästi toisiinsa sidottuja anekdooteja, kuten laulu Syrjäseudun Rastamanit, jonka innoittajana oli toiminut Grebenštšikovin lomaretki Eurythmics-kitaristi Dave Stewartin luo. Ylipäänsä levy on täynnä hersyviä sanaleikkejä ja harmittomia vitsejä.

Vakavammat kasvonsa Akvarium näyttää levyän loppupuolella, eikä tällöinkään selvitä ilman viittauksia aiempaan tuotantoon.